

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ННІ психології та соціальної роботи

Кафедра загальної, вікової та соціальної психології імені М. А. Скока

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітнього ступеня «бакалавр»

на тему:

**«АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала:

бакалавр 4 року навчання, 41 групи

спец. 053 Психологія

Кордик Ірина Анатоліївна

Науковий керівник:

Дяченко Вікторія Анатоліївна,

канд. психологічних наук, доцент.

Захищено за оцінкою _____

Голова ЕК _____

Чернігів, 2025

Студентка

Підпис

П.І.Б.

Наук. керівник

Підпис

П.І.Б.

Рецензент

Підпис

П.І.Б.

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри загальної, вікової та соціальної психології, протокол № _____ від «_____» _____ 2024 року. Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____

ЗМІСТ

ВСТУП³

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ООП ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ**⁷

1.1. Психолого-педагогічні, фізіологічні особливості дітей з ООП⁷

1.2. Сутність поняття арт-терапія в психології¹³

Висновки до розділу 1¹⁹

**РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ШЛЯХИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-
ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ З МЕТОЮ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ООП**²⁰

2.1. Відбір та організація матеріалу під час підготовки занять арт-
терапії для дітей з ООП²⁰

2.2. Комплекс занять з використанням методик арт-терапії для дітей з
ООП²²

2.3. Методичні рекомендації оптимізації соціально-психологічної
допомоги дітям з ООП²⁹

Висновки до розділу 2³²

ВИСНОВОК³⁴

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ³⁷

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом в освіті відбулись великі зміни. Як показує практика, світ прагне до однотипних стандартів освіти. Зараз стратегія в освіті осіб з особливими освітніми потребами здійснюється у інклюзивному просторі.

Термін «інклюзія» був введений у 1994 році Саламанською декларацією про принципи, політику та практичну діяльність у освіті особистостей з обмеженими можливостями здоров'я.

Інклюзія – включення, додавання; інклюзія передбачає втілення будь-куди, стати учасником процесу, стати частиною цілого. Інклюзія, на відміну від інтеграції не направлена на виправлення окремої дитини, «дотягування» її до середнього рівня більшості дітей, інклюзія передбачає створення спеціальних умов для дітей з ООП, що дозволяє їм адаптуватися до навчальної діяльності, бути в ній успішними.

Соціально-психологічна допомога – це вплив на психічну сферу особи з ООП, направлену на розвиток та корекцію індивідуально психологічних особливостей особистості. Вона усуває небажані установки, підвищує збудженість, імпульсивність, невпевненість у своїх силах, тривожність та страх.

Робота з соціально-психологічної допомоги дітям з ООП ґрунтується на побудованих принципах та етапах, та врахуванні психо-фізіологічних особливостей категорії дітей з ООП. Арт-терапія – напрямок в психотерапії та психологічній корекції, який ґрунтується на застосуванні для терапії мистецтва та творчості. Метою арт-терапії є не створення об'єкту мистецтва, а робота з власним Я, з внутрішнім світом людини. Вона фокусується не на результаті, а на процесі. Під час малювання, ліплення, за допомогою форми, кольору, та інших продуктів творчості можна розкрити істинні, глибинні бажання, страхи, потребу, відношення до когось або чогось, настрій в даний момент дитини з ООП.

Та безпосередньо під час процесу арт-терапії можна вплинути на психологічний емоційний та фізичний стан дитини з ООП.

Застосування елементів арт-терапії в інклюзивному класі включає в себе мистецькі та творчі вправи, спрямовані на стимулювання та розвиток різних сенсорних систем дітей. Цей підхід може ефективно сприяти поліпшенню комунікативних та емоційних навичок, сприяючи загальному розвитку особистості в умовах інклюзивного середовища, де різноманітність вважається джерелом збагачення та взаємопідтримки.

Мета дослідження – теоретичний та методологічний аналіз застосування арт-терапевтичних методів з метою соціально-психологічної допомоги дітям з ООП.

З метою визначення основних аспектів ефективності та можливостей методів арт-терапії, ми ставимо перед собою такі **завдання дослідження**:

1. Охарактеризувати психолого-педагогічні, фізіологічні особливості дітей з ООП.
2. Визначити сутність поняття арт-терапія в психології.
3. Розглянути соціально-психологічну допомогу дітям з ООП.
4. Дослідити методологічні шляхи застосування арт-терапевтичних методів з метою соціально-психологічної допомоги дітям з ООП.

Об'єкт дослідження – арт-терапевтичні методи соціально-психологічної допомоги дітям з ООП.

Предмет дослідження – соціально-психологічна допомога дітям з ООП засобами арт-терапії.

Методи, що дозволили здійснити дослідження на різних його етапах:

Теоретичні методи: теоретичний аналіз та узагальнення наукової і методичної літератури з проблеми, аналіз, порівняння, класифікація, узагальнення наукових положень, філософської та психолого-педагогічної літератури. Вони дали змогу сформулювати концептуальні підходи до проблеми, визначити поняттєво-категоріальний апарат, основні науково-теоретичні положення.

Методичні методи: розробка занять.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні поняття «ООП», «арт-терапія»; окресленні специфіки організації соціально-психологічної допомоги дітям з ООП; визначенні сутності поняття арт-терапії в психології.

Теоретико-методологічна основа дослідження полягає у тому, що ми систематизуємо існуючі теоретичні підходи щодо психолого-педагогічних особливостей дітей з ООП, сутності арт-терапії та специфіки соціально-психологічної допомоги цій категорії дітей. Також дослідження може поглибити розуміння взаємозв'язку між психолого-педагогічними особливостями дітей з ООП та можливостями арт-терапевтичних методів у контексті надання соціально-психологічної допомоги.

Дослідження вносить ясність у визначення та розмежування ключових понять, як «арт-терапія» в контексті дітей з ООП, «соціально-психологічна допомога» та специфічні терміни, що використовуються в цій галузі. Аналіз існуючої літератури дозволяє виявити недостатньо досліджені аспекти застосування арт-терапії до певних нозологій або специфічних проблем дітей з ООП, що може стати підґрунтям для подальших наукових досліджень

Крім того, робота має методологічну значимість, яка полягає у тому, що йде обґрунтування доцільності використання певних методологічних підходів для дослідження ефективності арт-терапії у соціально-психологічній допомозі дітям з ООП, аналіз різних методологічних шляхів застосування арт-терапевтичних методів, виявити їхні переваги та обмеження в контексті роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а також сприяти систематизації існуючих методологічних рекомендацій щодо застосування арт-терапевтичних технік у роботі з дітьми з ООП, зробивши їх більш доступними та зрозумілими для практиків.

Отож, теоретико-методологічний аналіз може стати основою для розробки або адаптації нових, більш ефективних арт-терапевтичних методик, спрямованих на задоволення специфічних потреб дітей з ООП.

Практичне значення дослідження полягає у аналізі, дослідженні та обґрунтуванні соціально-психологічної допомоги дітям з ООП засобами арт-терапії. Розроблений комплекс занять було апробовано у ЗЗСО № 26 м. Кривий Ріг, протягом січня-березня 2025. Отримані результати підтвердили ефективність запропонованих арт-терапевтичних методів.

Структура роботи. Робота містить вступ, два розділи (теоретичний та практичний), загальних висновків, списку використаних джерел (31 найменування). В роботі 3 таблиці, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ООП ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

1.1. Психолого-педагогічні, фізіологічні особливості дітей з ООП

У 1980 році Всесвітня організація охорони здоров'я прийняла британський варіант трипунктової шкали обмежених можливостей [2, с. 18]:

а) хвороба - будь-яка психічна або фізіологічна втрата або відхилення від норми, або анатомічна структура або функція;

б) обмежені здібності – будь-яке обмеження або втрата здібностей (через наявність дефекту) здійснювати будь-яку діяльність як таку. у такий спосіб або в таких рамках, які вважаються нормальними для людини;

в) недієздатність (інвалідність) - будь-який наслідок дефекту або обмежені можливості конкретної людини, що заважає або обмежує виконання ним будь-якої регуляторної ролі (на основі вік, стать і соціально-культурні фактори).

Діти з особливими освітніми потребами – діти з фізичними та (чи) психічними недоліками, які мають обмеження життєдіяльності, яке обумовлене вродженими, наслідковими, отриманими захворюваннями чи наслідками травм, підтвердженими в установленому порядку.

До терміну «діти з особливими освітніми потребами» відносять дітей, у яких фізичні та психічні відхилення призводять до порушення загального розвитку. В нормативно-правовій документації діти з особливими освітніми потребами визначаються як інваліди та для признання їх такими повинні бути відповідні основи. В Законі «Про соціальний захист» виділяють три обов'язкові умови для визнання громадянина інвалідом [2, с. 23]:

1. Порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму, обумовлене захворюваннями, наслідками травм чи дефектами.
2. Обмеження життєдіяльності.
3. Необхідність здійснення мір соціального захисту громадянина.

Поняття «дитина з особливими освітніми потребами», в будь-якому суспільстві незалежно від того, на якій стадії розвитку воно знаходиться будь то цвітуча, економічно розвинена країна чи розвинуте суспільство, є люди, які вимагають особливої уваги до себе. Це люди, які мають будь-які відхилення в фізичному, психічному та соціальному розвитку.

В правовому полі та у сфері соціального захисту України загальноприйнятим є термін інвалід. Останні роки у вітчизняних правових документах зустрічається термін дитина з особливими освітніми потребами.

Поняття «діти з особливими освітніми потребами» охоплює категорію осіб, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями чи відсутністю здатності здійснювати діяльність способом чи в межах, які вважають нормальними для людини даної категорії [2, с. 145].

Це концепція характеризується надлишком або дефіцитом порівняно зі звичним у поведінці чи діяльності, може бути тимчасовим або постійним, а також прогресуючі та регресивні. В основі використання терміну «діти-інваліди» лежить абстрагування від особи - від конкретної особистості з будь-якими рисами, властивими тільки їй, від особливої людини (коли говорять про відхилення, то відходять від норми, а поняття норми є послідовним відмінкам умовно і відносно). Крім того, вони визначають ці терміни особистісно орієнтованого напрямку реабілітації в якому ідіосинкразія може перерости в оригінальність і неповторність конкретної людини.

Значну частину контингенту осіб з інвалідністю складають діти всіх категорій. Діти з обмеженими можливостями, це діти з [5, с. 6]:

- вадами слуху (глухі, слабкі, пізня приглухуватість);
- слабозорі (сліпі, слабозорі);
- з важкими порушення мови (порушення мови);
- з порушеннями інтелектуального розвитку (розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку);

- з комплексом порушення психічного розвитку (сліпоглухонімі, сліпонімі відсталий);
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- з психопатом форми поведінки та деякі інші.

Всі вони потребують особливої освіти та навчання. Більшість дітей зі стійкими функціональними порушеннями є дітьми-інвалідами. Інвалідність, що трактується як соціальний недолік, те, що виникає внаслідок розладу здоров'я, що супроводжується стійким порушення функцій організму і призводить до обмеження засобів існування та потреби в соціальному захисті. Інвалідність в дітей визначається значним обмеженням життєдіяльності, що призводить до соціальної дезадаптації через порушення розвитку та зростання дитини, самообслуговування, руху, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчанням, спілкуванням, майбутньою роботою [7, с. 89].

Коли ми говоримо про дітей з обмеженими можливостями, потрібно звернути увагу до етичного аспекту проблеми. Експерти ВООЗ рекомендують оцінити наявні порушення, спричинені хворобою чи іншими порушеннями і як наслідок певні обмеження в життєдіяльності та не оголошувати дитину відразу як інваліда.

Разом із названою категорією дітей існують досить великі верстви, які відвідують загальноосвітні школи та дошкільні заклади, але з різних причин вони стикаються з труднощами при створенні міжособистісних стосунків. До них належать [9, с. 112]:

- педагогічно запущені діти,
- діти з порушеннями індивідуальних психічних функцій (увага, пам'ять та ін.),
- діти із загальмованими та уповільненими реакціями,
- діти з прогулами окремих органів (рука, нога, око),
- діти, які мають проблеми в пересування внаслідок наслідків окремих захворювань і травм,

- діти вроджені або набуті косметичні дефекти, згідно з якими були певні життєві обмеження.

Для дітей з ООП характерні наступні психолого-педагогічні особливості [10, с. 44]:

1. У дітей спостерігається низький рівень розвитку сприйняття. Це проявляється в необхідності більш тривалого часу для прийому та переробки сенсорної інформації, недостатньо знань цих дітей про оточуючий світ.

2. Недостатньо сформовані просторові уявлення, діти з ООП часто не можуть здійснювати повноцінний аналіз форми, встановити симетричність, ототожненість частин конструюючих фігур, розташувати конструкцію на площині, об'єднати її в єдине ціле.

3. Увага нестійка, розсіяна, діти з трудом перемикаються з однієї діяльності на іншу. Недоліки організації уваги обумовлюють слабким розвитком інтелектуальної активності дітей, недосконалістю навичок та вмінь самоконтролю, недостатнім розвитком почуття відповідальності та інтересу до навчання.

4. Пам'ять обмежена в об'ємі, переважає короткочасна над тривалою, механічна над логічною, наочна над словниковою.

5. Знижена пізнавальна активність, відмічається уповільнений темп переробки інформації.

6. Мислення – наочно-дієве мислення розвинене в більшій ступені, ніж наочно-образне та особливо словниково-логічне.

7. Знижена потреба в спілкуванні як з однолітками, так і з дорослими.

8. Ігрова діяльність не сформована. Сюжети гри звичні, способи спілкування та самі ігрові ролі скудні.

9. Мовлення – є порушення мовленнєвих функцій, або всі компоненти мовленнєвої системи не сформовані.

10. Спостерігається низька працездатність в результаті високої виснаженості, в наслідок виникнення у дітей явищ психомоторної розгальмованості.

11. Спостерігається несформованість довільної поведінки по типу психічної нестійкості, розгальмованість захоплень, навчальної мотивації.

В наслідок цього у дітей з ООП проявляється недостатня сформованість психологічних передбачень до оволодіння повноцінними навичками навчальної діяльності. Виникають труднощі формування навчальних вмінь.

Типові ускладнення у дітей з ООП [12, с. 22]:

1. Відсутня мотивація до пізнавальної діяльності, обмежені уявлення про оточуючий світ.

2. Темп виконання завдань дуже низький.

3. Потреба в поясненні допомоги дорослого.

4. Низький рівень властивостей уваги.

5. Низький рівень розвитку мовлення, мислення.

6. Труднощі в розумінні інструкцій.

7. Інфантилізм.

8. порушення координації рухів.

9. Низька самооцінка.

10. Підвищена тривожність. Більшість дітей з ООП відрізняються підвищеною враженістю, хворобливо реагують на тон голосу, відмічається найменші зміни в настрої.

11. Високий рівень психом'язового напруження.

12. Низький рівень розвитку дрібної та великої моторики.

13. Для більшості таких дітей притаманна підвищена втомлюваність. Вони швидко стають в'ялими чи роздратованими, плаксивим, з трудом зосереджуються на завданні. При невдачах швидко втрачають інтерес, відмовляються від виконання завдання. У деяких дітей в результаті втомлюваності виникає рухлива тривожність.

14. У дітей відмічається висока збудженість, тривожність, схильність до спалахів роздратованості, впертості.

Специфічні освітні потреби дітей різні та залежать від віку, характеру, ступеню тяжкості первинного порушення здоров'я, а часто і його структури, виразності їх наслідків. Саме їх наявність визначає об'єктивну потребу у виконанні інших, не традиційних, а спеціальних способів педагогічного впливу.

Свідомо організований освітній простір, спеціалізовані методи навчання дітей з ООП дозволяють активізувати та реалізувати їх збережений пізнавальний та особистісний потенціал, а також згладити прояв первинного порушення здоров'я. Реалізація особливих освітніх потреб є єдиним шляхом подолання соціальних обмежень, до яких призвело порушення здоров'я, тим більше що часто само порушення здоров'я не може бути виправлено ніякими медичними способами. Тобто в освітньому закладі реалізуються спеціальні освітні програми, методи та прийоми роботи з дітьми, які доказали за багатолітній період їх застосування свою ефективність. В спеціальних освітніх програмах представлено зміст корекційно-педагогічного процесу з урахуванням сучасних уявлень про сутність психічного розвитку, про психологічну цілісність інтелектуального та емоційного факторів в становленні особистості [29, с. 76].

Неможна не відмітити, що за останні роки значно зросла кількість дітей з інтелектуальними порушеннями.

Таким чином, поняття «дитина з ООП» охоплює досить різну за складом групу дітей, які мають стійке невивправне порушення психічного, у першу чергу інтелектуального розвитку, яке пов'язане з наявністю органічного порушення кори головного мозку. Усе це обумовлює виникнення у дитини різних, з різною чіткістю виражених відхилень, які з'ясовуються у всіх видах її психічної діяльності, особливо різко – у пізнавальній [29, с. 117]. Робота з дітьми з ООП – «ювелірна», адже така дитина може не почути слів, але «спіймає» інтонацію. Вона чутко реагує на обличчя арт-терапевта, його міміку та жести.

Внутрішній світ дитини з інтелектуальними порушеннями доволі складний, емоційно-вольова сфера при інтелектуальному порушенні є найбільш порушеною галуззю.

Діти з ООП соціально дезадаптовані та потребують спілкування, вони практично не вміють висловлювати свої думки у словах.

1.2. Сутність поняття арт-терапія в психології

Визначення арт-терапії різниться залежно від її походження у двох областях: мистецтві та психотерапії. Це може бути зосереджено на мистецтві як терапевтичному процесі, а може бути «мистецтво в терапії» (арт-психотерапія). Психоаналітики першими почали використовувати мистецтво в психотерапії. Терапевти інтерпретували символічне самовираження клієнта, а також викликали власні асоціації клієнта [1, с. 56].

Арт-терапія - відносно молода наука, яка виникла одночасно в Англії та США і об'єднала образотворче мистецтво та психологію.

У Великій Британії художник Адріан Хілл першим використав термін «арт-терапія». Лікуючись від туберкульозу в санаторії, він відкрив цілющу дію малювання та живопису. Хілл вважав, що цінність арт-терапії полягає в «абсолютно захоплюючому розумі (як і пальцях)... творчій енергії». Художник розпочав свою творчу роботу з хворими, про що розповідає у книзі «Мистецтво проти хвороби» (1945). У 1964 році Адріан Хілл заснував Британську асоціацію арт-терапевтів і став її першим президентом [3, с. 77].

Художник Едвард Адамсон (1911-1996) приєднався до Адріана Хілла, щоб продовжити його роботу в Nethern Mental Hospital у Сурреї в 1946 році. Адамсон створив відкриті художні студії, де пацієнти могли ходити. Він 35 років працював сам із сотнями людей. Разом зі своїм партнером і співробітником Джоном Тімліном він опублікував книгу «Мистецтво як лікування» в 1984 році, де пропагував ідею вільного вираження, тобто. можливість дозволити людям увійти, взяти фарбу і написати або вирізати без коментарів чи суджень. Він обурювався психологічною інтерпретацією, яку

він бачив як власні прогнози терапевта на роботі. Його стиль роботи отримав назву «невтручання» [4, с. 24].

Арт-терапія – це психологічний підхід, де людина пропрацьовує запит через мистецтво. Є різні види (напрями) арт-терапії, наприклад: казкотерапія, пісочна терапія, музикотерапія, ізотерапія, драматерапія, танцювально-рухлива терапія.

Основні методи з арт-терапії у психології: активні та пасивні, індивідуальні чи групові. Їх, як і напрямки, можна змішувати. Причому це допустимо в межах однієї консультації та всієї терапії. Психолог враховує потреби, інтереси, побажання, тип особистості клієнта та під нього розробляє програму консультацій [6, с. 208-213].

Творчість може бути активною та пасивною. Наприклад, можна слухати музику та досліджувати свій відгук на неї чи самому створювати музику, відображаючи в ній свої переживання. Можна працювати з картинами відомих художників та фотографів або самому малювати та фотографувати.

Активні методи арт-терапії припускають, що клієнт творить сам. Пасивні методи арт-терапії мають на увазі взаємодію з готовими арт-об'єктами.

Також арт-терапія може бути індивідуальною та груповою. Причому навіть у групі робота може бути індивідуальною чи загальною. Наприклад, учасники терапії можуть малювати загальну картину чи кожен свою.

Мета арт-терапії – відновлення психоемоційного стану людини, гармонізація її особистості [15, с. 79].

Крім основної мети в арт-терапії, можуть бути обрані додаткові залежно від запиту клієнта. Наприклад, людина може прийти не в стані кризи або для вирішення конкретної проблеми, а щоб наповнитися ресурсом, перезавантажитися, дізнатися більше про себе.

Також арт-терапію можна використовувати для пізнання та розкриття потенціалу дитини, її розвитку.

Завдання арт-терапії [17, с. 56-58]:

- допомогти клієнту сфокусуватися на своїх почуттях, потребах, відчуттях;
- створити безпечний простір для самовираження та розкриття клієнта;
- допомогти знайти екологічні засоби проживання емоцій;
- розкрити потенціал клієнта;
- допомогти клієнту побачити приховані внутрішні ресурси;
- підвищити здатність людини до рефлексії.

За допомогою арт-терапії можна відреагувати пригнічені емоції, відновити внутрішню опору, вийти з кризи, розвинути креативне мислення, підвищити самооцінку, знизити тривожність, позбавитися фобій, зменшити прояви тривожного та депресивного розладів.

Перед початком роботи психолог говорить про цілі та завдання в арт-терапії безпосередньо для запиту клієнта.

Напрями арт-терапії в залежності від інструментів [18, с. 20]:

1. Ізотерапія - робота з малюнком. В активній формі це малювання на аркушах різного формату, тканини, дерева, асфальту, стіни. Аквареллю, гуашшю, олівцями, крейдою, восковою пастеллю та іншими інструментами. У пасивній — дослідження власного відгуку готові малюнки.

2. Музикотерапія – створення музики чи прослуховування готових творів. За активної творчості зазвичай використовують прості музичні інструменти: барабан, маракаси.

3. Танцювально-рухова арт-терапія - вираження емоцій через тіло в танці або рухах. У цьому напрямі найчастіше використовується активний метод роботи, тому що основа підходу — залучення людини до процесу.

4. Лялькотерапія - створення ляльок або гри з ними. Можна розігрувати сценки, говорити про себе від імені ляльки. Також активніший напрямок.

5. Драматерапія – відігравання насущного питання на сцені. У цьому напрямі особливо ефективними є групові методи арт-терапії.

6. Фототерапія - створення та дослідження фотографій або робота з готовими зображеннями.

7. Пісочна терапія – малювання піском на спеціальному столі. У цьому напрямі найчастіше використовуються індивідуальні методи арт-терапії.

1.3. Соціально-психологічна допомога дітям з ООП

Робота з дітьми з ООП здійснюється з метою сприяння становлення та розвитку особистості дитини, навіюванню необхідних життєвих навичок, інтегруванні в соціум.

Соціально-психологічна допомога – це вплив на психічну сферу дитини, направлений на розвиток та корекцію індивідуально-психологічних особливостей особистості. Вона усуває небажані установки, підвищене збудження, імпульсивність, невпевненість у своїх силах, тривожність та страх. Такий вид допомоги надається високо кваліфікованими педагогами-психологами [2, с. 289].

На думку Г. Бернлера та Л. Ю Юнссона, соціально-психологічна робота – це частина соціальної роботи [2, с. 290].

Соціально-психологічна робота – це робота, яка направлена на зміну, яку соціальний працівник здійснює трьома способами [11, с. 35-44]:

- власними діями, без допомоги клієнта;
- шляхом прямого керування;
- шляхом непрямого керування.

До цілей соціально-психологічної роботи з дітьми з ООП можна віднести розвиток оптимальної соціалізації та реабілітації, тобто подолання труднощів у процесі адаптації та відокремлення.

Соціалізація - процес засвоєння соціальних ролей, ціннісних установок і принципів, формування загальноприйнятих моделей поведінки. Соціалізація, як цілісна система, включає адаптацію (пристосування) і відокремлення особи в соціумі [12, с. 22-25].

В основі процесу пристосування лежить узгодження вимоги очікувань суспільства, які пред'являються кожному його члену, з реальними діями

людини. У свою чергу, відокремлення допомагає особистості виділитися з більшості людей і спільностей.

У дитини з ООП, з особливого розуміння світу та оточуючих людей, ці два процеси протікають у специфічній формі. У процесі надання соціально-психологічної підтримки перед фахівцем стоїть такі основні завдання: допомогти дитині подолати бар'єри, що стоять між нею та соціумом; сприяти у розумінні та прийнятті себе, своїх особливостей; сформувати почуття власної гідності та самоцінності, тобто виховати гармонійну особистість [22, с. 73].

Соціально-психологічна діяльність - важкий і ємний процес, підпорядкований своїм правилам та догматам. Від ефективності даного виду діяльності залежить особистісний розвиток особливої дитини, становлення її психіки, формування внутрішнього світу, який найтендітніший у дітей з обмеженими можливостями здоров'я. З огляду на це, соціально-психологічна допомога будується з урахуванням гуманних принципів, стверджують цінність кожного члена суспільства.

До таких принципів можна віднести [28]:

- Індивідуальний підхід до кожної особливої дитини, прояв співчуття та співчуття;
- Добровільність;
- Врахування зовнішніх факторів, що впливають на дитину з обмеженими можливостями здоров'я, та особливостей функціонування її психіки при виборі методів допомоги;
- Опора на провідну діяльність особливої дитини та на збережені ланки її психіки;
- Врахування потреб дитини та запиту батьків при складанні програми соціально-психологічної реабілітації;
- Забезпечення психологічної безпеки;
- Конфіденційність;
- Щирість та відкритість;

Соціально-психологічна робота з дітьми з ООП є цілісна система дій, упорядкованих у певну послідовність. Виділяють два найважливіші етапи соціально-психологічної роботи з особливими дітьми: діагностичний та корекційний [29, с. 300].

Діагностичний етап - в його основі лежить бесіда з батьками особливої дитини, яка спрямована на збір інформації про неї, її аналіз та інтерпретацію. У процесі діалогу з батьками, фахівець виявляє проблему, планує подальший дій, враховуючи при цьому і запити дитини, і запити її законних представників. Цей етап дуже важливий: від нього залежить вся подальша реабілітаційна та абілітаційна діяльність.

Корекційний етап - безпосереднє надання комплексної допомоги та підтримки. Реабілітаційні заходи спрямовані на покращення як когнітивної, так і емоційної сфери особливої дитини.

Висновки до розділу 1

У першому розділі здійснено глибокий аналіз психолого-педагогічних та фізіологічних особливостей дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Виокремлено основні труднощі, що впливають на їх розвиток, навчання, соціалізацію та комунікацію.

1. Розкрито сутність арт-терапії як сучасного напрямку психотерапії, що базується на використанні мистецтва як засобу вираження та опрацювання емоцій. Визначено її основні методи, форми, напрямки та потенціал у корекційній роботі.

2. Здійснено теоретичне обґрунтування соціально-психологічної допомоги дітям з ООП. Визначено цілі, завдання та принципи такої допомоги, що враховують індивідуальні особливості дитини, її емоційний стан та потребу в безпечному середовищі.

3. Обґрунтовано доцільність використання арт-терапевтичних методів у процесі надання соціально-психологічної допомоги дітям з ООП, як інноваційного засобу активізації їх внутрішніх ресурсів, зниження тривожності, розвитку комунікативних навичок і адаптації до соціального середовища.

Теоретичні положення, викладені у розділі, стали основою для подальшого дослідження ефективності арт-терапевтичних практик у роботі з дітьми з ООП, що буде розглянуто у наступних розділах.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ШЛЯХИ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ З МЕТОЮ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ООП

2.1. Відбір та організація матеріалу під час підготовки занять арт-терапії для дітей з ООП

Для застосування арт-терапії знадобляться різні творчі матеріали, залежно від конкретної техніки, але найчастіше використовуваними матеріалами, без яких складно буде обійтися, є різні фарби (гуаш, акварель, крейда і т. д.), пензлики, матеріал, на якому можна малювати (папір, картон, сухе листя, тканину та ін.), матеріал з якого можна ліпити (глина, пластилін); природний матеріал (пір'я, листя, гілля, каміння, та ін.).

Для створення творчої атмосфери та розвитку інтересу дітей з ООП можна використовувати звичайні побутові речі — пластикові трубочки, губки, нитки, намисто, ватяні палички тощо.

Викликати інтерес дитини до творчості можна, продемонструвавши застосування незвичайних матеріалів, наприклад, на акварель, що ще не висохла, насипати суху крупу (рис або гречку), а потім змахнути — на акварелі залишиться химерний візерунок. Або, наприклад, на свіжу пляму фарби капнути кілька крапель лимонного соку — залишиться цікавий орнамент і запропонувати дитині пофантазувати, на що це схоже.

Незвичайні матеріали можна застосувати не тільки в малюванні фарбами, а й у техніках малювання піском або сіллю, ліпленні із пластиліну. Велике розмаїття матеріалів і простір фантазії можна відзначити при використанні техніки лялькотерапії.

Найдоцільнішим для використання ми вважаємо ляльковий театр. Тут певна річ на ширмі (підлоговій чи настільній) виступають ляльки за сюжетами відомих казок. Театральні ляльки бувають верховими (такими, що розташовані вище актора-ляльководи) та низовими (відповідно є нижчими в розташуванні, а керують ними згори).

Верхові – це рукавичкові, пальчикові, тростинові, тіньові ляльки.
 Низові – це маріонетки і планшетні ляльки (див. рис 2.1).

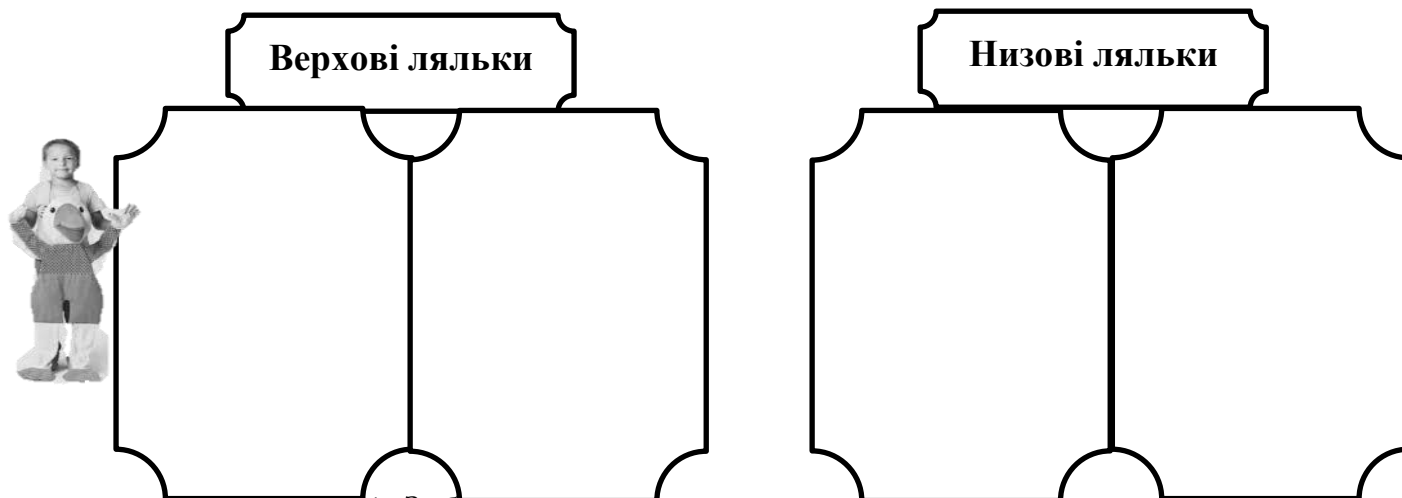

Рис.2.1. Зображення верхових та низових ляльок.

Останнім часом для вирішення соціальних проблем у вихованні дітей з ООП стали використовувати нове явище як форум-театр, засновником якого є А. Бояль. Згідно з дослідженням О. Орлової, в цьому місці діти можуть поділитися своїми страхами, розповісти про власне життя.

Дослідники І. Стахова, Н. Казьмірчук та О. Жовнич радять використовувати театр природи. На їх переконання, діти з ООП слідуючи за сценарієм влучно повторюють кожен рух, жест, вчаться емоційно передавати настрій природи, вони проймаються емпатією та співпереживанням до неї.

З різноманітності методів арт-терапії виділяється казкотерапія. Вона відрізняється від інших технік тим, що при її застосуванні не так сильно задіюється дрібна моторика дитини, тут велику роль відіграє образне мислення і фантазія, мовні навички. У цьому напрямі можлива наочна реалізація персонажів, сюжету казки, шляхом малювання, ліплення, за допомогою аплікацій, створення ляльок та розігрування театралізованої вистави.

Дана методика дозволяє за допомогою читання, вигадкування власного сюжету та його театралізації, виявити актуальні моделі поведінки дитини, її переживання, і впоратися з ними, сформувати більш ефективні та зрілі стратегії поведінки, скоригувати страхи та фобії тощо.

Заняття по казкам необхідно будувати за наступним алгоритмом: слухаємо, розповідаємо, проживаємо та складаємо казку. Перед прочитанням казок проводиться пропедевтична робота, мета якої – організувати увагу дітей, підготувати їх до сприйняття. Це відгадування загадок про персонажів творів, уточнення окремих слів чи словосполучень, які містяться у тексті, демонстрація відповідних картинок. Тексти казок читають дітям два рази, у повільному темпі. При повторному читанні використовують прийом завершення дітьми окремих речень. Розбір змісту казок проводиться у питально-відповідній формі, питання направлені на виділення основних моментів сюжетної дії, їх послідовності, на визначення діючих осіб та найбільш значимі деталі розповіді.

Проживаючи казку діти вчаться долати бар'єри у спілкуванні, тонко відчувати один одного, знаходити адекватний тілесний вираз різним емоціям, почуттям, станам. Самостійне складання казок, історій наближує дитину до того рівня зв'язного мовлення, який потрібен їй для переходу до нової провідної діяльності – навчання у школі. Застосовуються такі основні види розповіді як: складання та завершення казки, складання казки на запропоновану тему з опорою на ілюстрований матеріал, колективне складання казки. Можливості казки за умовою творчого підходу до неї настільки великі, що, дозволяють пропонувати «казкові» заняття з розвитку зв'язного мовлення дітям різного віку з різним рівнем мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

2.2. Комплекс занять з використанням методик арт-терапії для дітей з ООП

З метою практичної перевірки ефективності розробленого комплексу занять з використанням методик арт-терапії, було проведено його апробацію на базі ЗЗСО №26 м. Кривий Ріг протягом січня-березня 2025.

У апробації взяли участь 10 дітей з особливими освітніми потребами віком 7-8 років Серед них були діти з затримкою психічного розвитку,

розладами аутистичного спектру. Заняття проводили практичний психолога школи, О. Авраменко.

Комплекс занять включав ізотерапію, музикотерапію та лялькотерапію. Заняття проводилися з періодичністю 2 рази на тиждень тривалістю 40 хвилин. Для оцінки ефективності застосованих арт-терапевтичних методів використовувалися такі методи дослідження:

1. Спостереження за емоційним станом та поведінкою дітей під час та після занять.
2. Аналіз творчих робіт дітей (малюнків, виробів тощо).
3. Опитування вихователів щодо змін у комунікативних навичках, соціальній адаптації та емоційному благополуччі дітей.
4. Застосування методики "Дім-Дерево-Людина"].

Результати апробації показали позитивну динаміку у дітей з ООП. Зокрема, спостерігалось: зниження рівня тривожності та емоційної напруги; покращення комунікативних навичок та соціальної взаємодії; підвищення самооцінки та впевненості у своїх силах; розвиток творчих здібностей та уяви; позитивні зміни в емоційному стані та загальному психологічному благополуччі. За результатами спостережень, 80% дітей стали більш активно виражати свої емоції у малюнках, використовувати яскраві кольори та різноманітні форми, а психолог зазначив, що після занять лялькотерапією діти стали частіше ініціювати спілкування з однолітками та проявляти емпатію.

Отримані результати підтверджують ефективність застосування арт-терапевтичних методів у соціально-психологічній допомозі дітям з ООП та доцільність їх використання в умовах освітнього закладу. Тому, програма «Арт-гармонія» у межах корекційної роботи з дітьми з ООП представляє собою комплекс, який містить наступні блоки:

- Ізотерапію;
- Кольоротерапію;
- Казкотерапію.

Кожен блок, має конкретне корекційно-розвивальне значення. Програмою передбачено 10 годин. Тривалість кожного заняття 40 хвилин. Тематичне планування занять див. табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Тематичний план програми занять з ізотерапії

Тема	Кількість годин	Естетичні якості дітей з ООП
Естетична потреба		
Подорож у країну прекрасного	1	Ознайомити дітей з поняттям «мистецтво» та з видами мистецтва на конкретних прикладах художніх творів.
Подорож по веселці	1	Ознайомити з чудовою властивістю кольору та перетворювати оточуючий світ, з теплими та холодними кольорами
Естетична цінність		
Малювання з натури	1	Вдосконалювати знання про симетрію, технологічні вміння учнів, вміння підбирати кольори. Розвивати уяву та фантазію школярів.
Відображення дерев у воді	1	Вчити відображати особливості зображуваного предмету, використовуючи нетрадиційні образотворчі техніки. Розвивати почуття композиції. Вдосконалювати вміння працювати у різноманітних техніках.
Естетичне судження		
Дерево, якого немає у природі	1	Розвивати відчуття прекрасного, вміння передавати свої враження отримані раніше. Виховувати самостійність у створенні образу.
«Казкова розпис»	1	Ознайомити з особливостями розпису (розширити знання учнів про народно декоративно-прикладне мистецтво).
Естетичне почуття		
Золоті краски осені	1	Ознайомити з технікою друкування листями. Розвивати кольоросприйняття. Вчити змішувати краски прямо на листях чи тампоном при друку.
Аплікація з обірваного паперу. Осіннє дерево	1	Ознайомитися з технологією виготовлення виробу з обірваного паперу. Виховання вміння бачити красу оточуючої природи
Естетичний смак		
Малювання по картині «Весна – велика вода»	1	Ознайомити дітей з індивідуальною манерою творчості художника І. Левітана
Листівка на березня	8	Навчити створювати листівку до свята, за допомогою шаблону, розвивати у дітей творчу уяву, розвивати у дітей здатність до малювання, розвивати допитливість, уяву, творче, технічне та художнє мислення, вміння слідувати усним інструкціям.

Також, нами був розроблений комплекс вправ ізо-терапії, які входять до кольоротерапії, див. табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Комплекс вправ для занять кольоротерапії

	Назва вправи	Мета	Опис
	«Відкриття кольору»	Розвивати уяву, творчість, пізнання.	Змішуючи фарби, ми отримуємо можливість створювати нові кольори. Для цього можна зливати воду різних кольорів у одну склянку, або розчиняти у склянці з чистою водою по черзі декілька фарб, також можна змішувати фарби за допомогою палітри. Так, змішуючи жовтий та червоний отримуємо помаранчевий; синій з жовтим отримуємо зелений; червоний та синій отримуємо фіолетовий.
	«Три досліди»	Ознайомити дітей з процесом розчинення фарби у воді (довільно та при помішуванні)	У трьох склянках розвести фарбу (жовту, синю та червону). У одній склянці фарбу ретельно перемішувати з водою. У другу склянку опустити пензлик у фарбі й залишити його там. У третю склянку опустити пензлик з фарбою, ретельно змочити, віджати пензля по стінкам склянки та залишити так. Уважно поспостерігати, що у кожній склянці відбувається. Як фарба змішується з водою.

			Висновок: Розмішана фарба рівномірно та швидко розчинилась у воді. Краплина фарби, якщо пензлик просто опустити у воду й не змішувати, розчиняється повільно й нерівномірно. Віджата фарба з пензля по стінкам склянки повільно й нерівномірно розчинюється та осідає на дні.
	«Кольорові смаколики»	Ознайомити дітей з фарбою для харчування (харчовими барвниками). Та виготовити кольорове печиво.	Продемонструвати дітям харчовий барвник у тарілочках червоного, жовтого, синього, зеленого кольорів. Виготовити разом з дітьми звичне пісочне тісто та додати до окремих шматочків один з харчових барвників. Ретельно перемішати барвник з тістом. Та розділити шматки тіста на печиво. Випікати печиво у їдальні. Висновок: Існують харчові фарби (барвник), які застосовуються у виготовленні десертів. Правила додавання, та кількість барвника до тіста.
	«Смачна фарба»	Ознайомити дітей з харчовою фарбою (харчовим барвником), та малюванням нею на пряниках.	Кожна дитина обирає собі пряник (тваринку), яку буде розмальовувати (зайчик, пес, кішка, курча, їжак, рибка). Після цього вихователь пояснює як необхідно готувати барвник (які пропорції, як змішувати, з чим змішувати). Після приготування барвника діти прикрашають свої

			пряники. Після чого діти розглядають пряники один одного. Та куштують їх.
	«Виготовлення смачної фарби»	Ознайомити дітей з виготовленням їстівної фарби. Розвиток уяви, творчості, пізнання.	Готуємо масляні фарби: 1 солова ложка муки, 2-3 столові ложки солі, 1 чайна ложка олії, 50 грам води, Харчовий барвник. Все ретельно перемішуємо та збиваємо. Готуємо медову фарбу: 50 грам соку буряка, або моркви, або малини, 2-3 чайні ложки води, 1 чайна ложка меду, 30 грам крохмалю. Усе ретельно перемішуємо та збиваємо міксером.
	«Натуральна фарба»	Ознайомлення дітей з виготовленням натуральної фарби.	Дітям демонструють буряк, моркву, огірок, перець. Педагог демонструє дітям як можна створити фарбу бордового кольору з буряка, помаранчевого кольору з моркви, зеленого кольору з огірка, та червоного кольору з перцю. Кожен з цих овочів педагог чистить, та тре на дрібну терку. Після цього за допомогою марлі віджимає м'якоть від рідини. Рідина і є натуральною фарбою. Дітям запропоновано намалювати картину за допомогою натуральної

			фарби.
	«Об'ємна фарба»	Ознайомити дітей з виготовленням об'ємної фарби та роботою з цією фарбою.	Педагог разом з дітьми знайомиться з інгредієнтами для виготовлення об'ємної фарби. Виготовляють таку фарбу різних кольорів, після чого кожна дитина малює-виготовляє свій малюнок такою фарбою.
	«Гарненьке личко»	Ознайомити дітей з малюванням на обличчі, та спеціальною фарбою для малювання на обличчі.	Педагог знайомить дітей зі спеціальною фарбою для малювання на обличчі, та діти створюють маленький малюнок на обличчі один одного.

Робота для занять казкотерапією, нами розроблений алгоритм дії, див. таблицю 2.3.

Таблиця 2.3

Організація роботи з казкотерапією з дітьми з ООП

Етап	Мета	Форми роботи із казкою
1 етап – пізнавально-ефективне орієнтування, направлене на осмислення сюжету казки, виразне інтонсування та виконання казкового образу, де провідним методом є словесна режисерська гра.	- Виразно інтонувати голос героїв казки; - Для розвитку артикуляційного апарату використовувати звукоподібні слова, голоси тварин; - Знайомити дітей з уявними висловами та казковими повторами, активізувати у мовленні форми наказового способу дієслова, смислових відтінків	- Переказ казки із використанням фланелеграфу; - З наглядним опором у вигляді серії сюжетних картинок; - З опором у вигляді однієї сюжетної картинки; - Переказ за питаннями;

	слова також звертати увагу дітей на змістовний бік слова.	• Підказка слова чи фрази;
2 етап – словесне коментування емоційно-афективних ситуацій. Діти вчаться керувати своїми поведінковими реакціями за допомогою словесних описів тембру, динаміки, виразних рухів та ритмічного малюнка. На даному етапі провідний метод – словесне коментування.	• Розкрити задум казки, спонукати дітей до висловлювання за змістом; • Відтворити основні епізоди та факти, висловити словом своє ставлення; • Спільно складати словесні описи, активізувати у мовленні дітей умовні вислови, казкові звороти.	• Спільний переказ дитини й педагога; • Відображений переказ; • Переказ частинами; • Переказ за ролями; • Хорове промовляння; • Гра-драматизація; • Інсценування казок.

Таким чином, даний цикл запропонованої та розробленої нами програми занять арт-терапією з дітьми з ООП, доцільно буде використовувати у практиці педагогів загальноосвітніх шкіл у роботі інклюзивних класів, також у діяльності педагогів навчально-реабілітаційних центрів та під час позакласної роботи із дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку з ООП.

2.3. Методичні рекомендації оптимізації соціально-психологічної допомоги дітям з ООП

Більшість дітей з ООП від самого народження мають тривалий досвід емоційної травматизації. Різноманітні за ступенем тяжкості емоційні порушення, пов'язані з переживаннями страху, тривоги, фізичного болю, що негативно впливає на їхню поведінку. Такий стан може тривати роками і настільки ускладнює життєдіяльність дитини, що значно обмежує

можливості спілкування, знижує активність діяльності, патологічно впливає на формування особистості.

Визначальним фактором у роботі з такими дітьми, має стати відновлення емоційного контакту та налагодження довірливих відносин. Дитина не повинна почуватися об'єктом діяльності дорослих, а бути повноправним суб'єктом, співучасником тих чи інших заходів.

Нами були розроблені рекомендації, які необхідно враховувати при побудові взаємин з дітьми з ООП:

- створювати атмосферу довірчого спілкування для того, щоб дитина могла абсолютно вільно висловлювати будь-які проблеми і відчувати себе причетним до події, що відбуваються з ним;
- вміти уважно слухати та аналізувати розповідь дитини про події її життя;
- чуйно реагувати на найменші зміни у поведінці, не применшувати і не перебільшувати небезпеки, пов'язані зі змінами, що виникають;
- володіти різними технологіями реабілітації;
- регулювати індивідуальну поведінку, співвідносити її з груповою та колективною поведінкою;
- успішно адаптувати дитину з ООП у соціокультурному просторі через прийняття морально-ціннісних норм;
- формувати соціально-психологічне середовище з найменшими обмеженнями, використовуючи весь комплекс умов, що компенсують.

Реабілітація носить соціальний характер, оскільки її реалізація відбувається у конкретних соціальних умовах та спрямована на досягнення соціального рівня активності особистості. Стосовно дитини з ООП її соціальна активність може досить повно виражатися у творчій діяльності. Творчість є сприятливим ґрунтом для самореалізації, самостійності, активності, впевненості у власних силах, адекватної самооцінки особливої дитини.

Також нами була підготовлена пам'ятка для батьків, дітей з ООП.

Прийміть ситуацію як даність, приміріться з нею, не думайте про те, як і чому це трапилося, розмірковуюйте про те, як із цим далі жити. Пам'ятайте, що всі ваші страхи та «чорні думки» дитина відчуває на інтуїтивному рівні. Тому якщо ви не хочете, щоб ваша дитина зростала нервовою, смиканою, похмурою, постарайтеся знайти в собі сили з оптимізмом дивитися у майбутнє:

- Ніколи не шкодуйте дитину через те, що вона не така, як усі;
- Даруйте дитині свою любов і увагу, але не забувайте, що є й інші члени сім'ї, які їх теж потребують;
- Прагнете до того, щоб у всіх членів сім'ї була можливість саморозвитку та повноцінного життя;
- Організуйте свій побут так, щоб ніхто в сім'ї не відчував себе «жертвою», відмовляючись від свого особистого життя;
- Не захищайте дитину від обов'язків та проблем.

Якщо стан дитини дозволяє, придумайте йому прості домашні обов'язки, постарайтеся навчити дитину піклуватися про інших; вирішуйте всі справи разом з ним; надайте дитині самостійність у діях та прийнятті рішень; стимулюйте його пристосувальну активність; допомагайте у пошуку своїх прихованих можливостей; розвивайте вміння та навички самообслуговування; стежте за своєю зовнішністю та поведінкою. Дитина повинна пишатися вами; не бійтеся відмовити дитині в чомусь, якщо вважаєте її вимоги надмірними. Однак проаналізуйте кількість заборон, з якими стикається ваша дитина; продумайте, чи всі вони обґрунтовані, чи немає можливості скоротити обмеження, зайвий раз проконсультуйтеся з лікарем чи психологом.

Частіше розмовляйте з дитиною. Пам'ятайте, що ні телевізор, ні радіо не замінять вас; не обмежуйте дитину у спілкуванні з однолітками; не відмовляйтеся від зустрічі з друзями, запрошуйте їх у гості. Нехай у вашому житті знайдеться місце і високим почуттям, і невеликим радощам; частіше

вдавайтеся до порад педагогів та психологів. Кожне певне захворювання дитини – інваліда потребує специфічного догляду, а також спеціальних знань та умінь; більше читайте, і не лише спеціальну літературу, а й художню.

Спілкуйтеся з сім'ями, де є діти-інваліди. Передавайте свій досвід та переймайте чужий. Це важливо не тільки для вас, але і для дитини, якій ви можете надати послугу на все життя, знайшовши для нього друзів або (що дуже часто буває) супутника життя.

Не мучите себе докорами. У цьому випадку велика ймовірність того, що дитина виросте психологічним монстром, а це неминуче посилить його соціальну дезадаптацію і посилить страждання. У тому, що у вас особлива дитина, ви не винні.

Пам'ятайте, що майбутнє вашої дитини багато в чому залежить від того, наскільки вона соціалізована, адаптована у суспільстві. Робіть все можливе, щоб вона звикла перебувати серед людей і при цьому не концентруватися на собі, уміла і любила спілкуватися, могла попросити про допомогу.

Намагайтеся почуватися спокійно та впевнено з дитиною – інвалідом на людях; доброзичливо реагуйте на прояви інтересу з боку сторонніх, не відштовхуйте їх від себе скаргами, роздратуванням, проявом озлоблення. Якщо дитина перейме від вас подібний стиль спілкування з оточуючими, її шанси знайти собі друзів різко зростуть. Постарайтеся навчити дитину бути самою собою – і вдома, і на людях. Чим раніше дитина почне спілкуватися з іншими дітьми, тим більше шансів, що вона зможе поводитися як «звичайний».

Представлені методичні рекомендації щодо оптимізації соціально-психологічної допомоги дітям з ООП засобами арт-терапії були розроблені на основі теоретичного аналізу та результатів апробації комплексу занять у ЗЗСО №26 м. Кривий Ріг.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було розроблено авторську програму арт-терапевтичних занять для дітей з ООП, яка включала ізотерапію, кольоротерапію, лялькотерапію та казкотерапію. Програма мала чітку корекційно-розвивальну спрямованість і була адаптована до особливостей цієї категорії дітей.

Запропонована програма була впроваджена на базі ЗЗСО №26 м. Кривий Ріг у період січень–березень 2025 року. Практичне її застосування здійснювали вихователі та психолог закладу, що дозволило апробувати ефективність методів у реальних умовах інклюзивного навчання.

Результати впровадження підтвердили ефективність арт-терапії у соціально-психологічній допомозі дітям з ООП: спостерігалось зниження тривожності, покращення комунікативних навичок, розвиток емоційної чутливості та самовираження.

Заняття сприяли формуванню позитивного емоційного клімату, розвитку впевненості, саморегуляції та адаптації дітей до соціального середовища, що є важливим для їхньої соціалізації та повноцінного включення в освітній процес. Враховуючи отримані результати, доцільно рекомендувати використання арт-терапевтичних програм як ефективного засобу комплексної підтримки дітей з ООП в умовах інклюзивної освіти.

ВИСНОВОК

У курсовій роботі на тему «Арт-терапевтичні методи соціально-психологічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами» було комплексно досліджено теоретичні засади та методичні підходи до використання арт-терапії як ефективного засобу підтримки дітей з ООП в умовах інклюзивної освіти:

1. Здійснений аналіз академічних, соціальних, педагогічних джерел підтвердив важливість та актуальність обраної нами теми. Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні психологічні позиції трактування діти з ООП, арт-терапія, соціально-психологічна допомога.

Узагальнення наукових поглядів на проблему дозволило відзначити, що арт-терапія це один з найнацікавіших та творчих методів роботи, який використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних змін у емоційному, інтелектуальному та особистісному розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями. До основних методів арт-терапії можна віднести ізотерапію, музикотерапію, казкотерапію, лялькотерапію, пісочна терапія, бібліотерапія.

2. Систематизація й узагальнення наукових доробок дали підстави уточнити, що діти з ООП мають психолого-педагогічні, фізіологічні особливості. А саме, діти з особливими освітніми потребами – діти з фізичними та (чи) психічними недоліками, які мають обмеження життєдіяльності, яке обумовлене вродженими, наслідковими, отриманими захворюваннями чи наслідками травм, підтвердженими в установленому порядку.

3. Соціально-психологічна допомога дітям з ООП – це вплив на психічну сферу дитини, направлений на розвиток корекцію індивідуально-психологічних особливостей особистості. Воно усуває небажані установки, підвищене збудження, імпульсивність, невпевненість у своїх силах,

тривожність та страх. Такий вид діяльності надається висококваліфікованими педагогічними психологами.

4. Досягнення мети дослідження підтверджено як на теоретичному, так і на практичному рівні. Всі поставлені завдання були виконані: охарактеризовано особливості дітей з ООП, визначено потенціал арт-терапії, розроблено й апробовано ефективну програму занять, сформульовано методичні рекомендації для фахівців.

5. Арт-терапія доведена як результативний засіб впливу на емоційну сферу, самовираження, зниження тривожності та розвиток комунікативних навичок дітей з ООП. До найефективніших методів було віднесено: ізотерапію, музикотерапію, казкотерапію, лялькотерапію, пісочну терапію, а також менш традиційні форми, як анімалтерапія та гарденотерапія.

6. Розроблені та надані нами комплекс занять та методичні рекомендації використання арт-терапії задля соціально-психологічної допомоги дітям з ООП доцільно застосовувати в професійній діяльності вихователям та педагогам інклюзивних класів, асистентів педагога та тьютерів, а також в підготовчій роботі студентів.

7. На основі аналізу та власної розробки було створено програму арт-терапевтичних занять «Арт-гармонія», яку впроваджено у практику роботи з дітьми з ООП на базі ЗЗСОН №26 м. Кривий Ріг. Протягом трьох місяців вихователі проводили заняття за даною програмою, що дозволило оцінити її ефективність у реальних умовах інклюзивної освіти. Результати апробації програми продемонстрували позитивну динаміку: у дітей знизився рівень емоційного напруження, зросла впевненість у собі, активізувалася соціальна взаємодія та прояв творчих здібностей. Це підтвердило доцільність і практичну значущість запропонованої програми

8. Розроблені та надані нами комплекс занять та методичні рекомендації використання арт-терапії задля соціально-психологічної допомоги дітям з ООП доцільно застосовувати в професійній діяльності

вихователям та педагогам інклюзивних класів, асистентів педагога та тьюторів, а також в підготовчій роботі студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко М. Використання методів арт-терапії в реабілітації людей з проблемами психічного здоров'я: методичні рекомендації. К.: 2018. 91 с.
2. Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти / За загальною редакцією Бойчука Ю.Д. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 376 с
3. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. Молчанова О.М.; за заг. ред. Жосана О.Е. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 150 с.
4. Бабій І. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс. Умань, Алмі. 2018. 79 с.
5. Березка С.Ф. Особливості психокорекції поведінкових розладів дітей з порушенням інтелектуального розвитку засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2019. 21 с.
6. Березка С. Особливості застосування арт-терапії в роботі з дітьми з порушенням інтелекту. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2018. № 2, С. 208-213.;
7. Бех І. Виховання особистості / І.Д. Бех: [у 2-х кн.] // Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: наук. видання. К.: Либідь, 2017. 344 с.
8. Бойко А. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»

[Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя] / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2019. № 5. С. 68-73.

9. Бондар В. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: навч. посібник / Віталій Бондар. К.: Наш час, 2017. 176 с.

10. Бондар В. Історія олігофренопедагогіки: підручник / Віталій Бондар, Владлена Золотоверх. К.: Знання, 2017. 375 с.

11. Бугера Ю. До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2018. № 31, С. 35-44.

12. Вовк О. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами методами арт-терапії. Дитина з особливими потребами, 2020. № 3, С. 22-25.

13. Дем'янчук О. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч.-метод. посібник / О.Н.Дем'янчук. К.: ІЗМН, 2017. 64 с.

14. Євтушина М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. № 12. С. 97-112.;

15. Ільченко І. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві». 2019. 123 с.

16. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

17. Коротчук О. Арт-терапія у житті дітей з особливими потребами// Освіта та наука у вимірах ХХІ століття: Матеріали звітної-наукової конференції, 12-13 травня/ М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ: НПУ, 2021. № 9. С. 56-58

18. Лисенкова І. Арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / І. П. Лисенкова. Миколаїв. 2017. 23 с.
19. Мірошніченко Т. Запровадження арт-терапії в освітньо-виховний простір початкової школи: історикометодичний аспект. Педагогічні науки. 2019. № 3 (56). С. 26-30.
20. Мішкулинець О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. Психологія: теорія і практика. Мукачево: РВВ МДУ, 2018. № 2, С. 76-89.
21. Подкоритова Л. Багатовимірність арт-терапії як професійного буття психолога / Подкоритова Лариса // Простір арт-терапії: зб. наук. ст., ГО «Арт-терапевтична асоціація»; редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. Київ: Золоті ворота, 2019. Вип. 2 (10). С.15-23.
22. Полторак Л. Арт-терапія в соціальній роботі : навчальний посібник. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2014. 152 с.
23. Полторак Л. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів / Л. Ю. Полторак // Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили. Серія: Педагогіка. 2019. Вип. 233, т. 245. С. 89–91.
24. Простір арт-терапії: ресурси зцілення: Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції / За наук. ред. А.П. Чуприкова, Л.А. Найдьоновой, О.А. Бреусенка-Кузнецова, О.Л. Вознесенської, О.М. Скар. К. : Золоті ворота, 2020. 198 с.
25. П'ятницька-Позднякова І. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва. Педагогіка: Наукові праці. 2019. Випуск 95. Том 108. С. 36 42.
26. Теорія і практика арт-терапії: навчально-методичний комплекс / Уклад. І.В. Бабій. Умань, Алмі 2014. 123 с.
27. Терлецька Л. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології. К. 2020. 56 с.
28. Титаренко О. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу / О. І. Титаренко // Електронний

збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf.

29. Хіля А. Виховання у дітей з функціональними обмеженнями ціннісного ставлення до життя засобами арт-терапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2017. 339 с.

30. Хіля А. Арт-терапія в системі засобів виховання ціннісного ставлення до життя в дітей та молоді з функціональними обмеженнями : методичні матеріали. Вінниця, 2017. Ч. 1. 252 с.

31. Чорноус Н. Роль і місце арттерапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. Психологія: реальність і перспективи. К. 2021. № 13. С. 177-183.

